

УДК 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.10>

orcid. org / 0000-0001-9335-5270

© Цуварев О.Ф., 2023

О.Ф. Цуварев

**ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА:
ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ**

O. Tsuvarev

**FUNCTIONS OF THE LABOR LAW:
THE NOTION AND CLASSIFICATION**

Анотація. У статті розкрито сучасні теоретичні та практичні проблеми трудового права. Запропоновано нове бачення функцій трудового права, їх видів та системи. Визначено їхні поняття та особливості. Зроблено акцент на необхідності реалізації соціального призначення трудового права. Метою статті є окреслення спеціальних функцій трудового права, таких, як: соціальна, виробнича, захисна та виховна; обґрунтування чинників їхнього існування, розкриття їх взаємозв'язку та взаємовпливу з загально-соціальними та загально-юридичними функціями; виявлення умов для можливостей сутнісних змін. Автор акцентує увагу на тому, що більшість вищезазначених вчених розглядає поняття функцій права через два компоненти: через його соціальне призначення й через його юридичний вплив. Зроблено висновок, про недоцільність обмеження сприйняття функції, одним з цих двох компонентів, адже, таке багатогранне явище призводить до неминучого синтезу цих властивостей. Функції права визначаються як основний напрям впливу права (прояв якостей та специфіки) на суспільні відносини, з метою їх регулювання, для втілення в життя його соціального призначення.

Ключові слова: функції права, функції трудового права, класифікація функцій трудового права, трудове законодавство, громадянське суспільство, соціальна політика, соціальна держава, соціальне призначення.

Annotation. The article reveals modern theoretical and practical problems of labor law. A new vision of labor law, their types and systems is offered. Their concepts and features are defined. Emphasis is placed on the need to exercise social purpose of labor law. The purpose of the article is to outline special functions of labor law, such as: social, industrial, protective and educational; substantiation of factors of their existence, disclosure of their interconnection and interconnection with general social and general legal functions; Identify the conditions for their essential changes. The author emphasizes that most of the above scientists consider the concept of functions of law through two components: through his social purpose and because of his legal influence. It is concluded that it is inappropriate to limit the perception of function, one of these two components, because such a multifaceted phenomenon leads to the inevitable synthesis of these properties. The functions of law are defined as the main direction of influence of law (manifestation of qualities and

specificity) on public relations, in order to regulate them, for the implementation of its social purpose.

Key words: law functions, functions of the labor law, classification of functions of the labor law, labor legislation, civil society, social politics, social state, social purpose.

Постановка проблеми. Існують деякі явища, ізольоване, одноосібне дослідження яких, не дає можливості для їхнього повного розуміння. Як зазначав Арістотель: «Ціле – це більше, ніж просто сума частин».

Оскільки функції права є системним утворенням, розгляд якоїсь окремої функції трудового права, без дослідження інших функцій, їхнього взаємозв'язку та взаємовпливу не дозволяє концептуально зрозуміти й кожен окрему функцію й тенденції в трудовому праві загалом.

Крім того, сутність функцій, під впливом суспільних змін дещо змінюється, а отже, смислове навантаження деяких функцій потребує коригування. У такому разі, це дослідження набуває актуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо функцій трудового права та їхньої класифікації неодноразово підіймалося й у вітчизняній і в зарубіжній науці трудового права. Цю тему досліджували у своїх працях О.І. Процевський, В.С. Венедіктов, Т.М. Радько, О.С. Пашков, П.Д. Пилипенко, В.В. Лазор, Ю.Ю. Івчук, В.М. Лебедєв, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко, В.І. Прокopenко та інші. Однак, ураховуючи дискусії щодо призначення норм трудового права та їхнього змісту напередодні вирішення питання із заміною Кодексу законів про працю України на сучасний фундаментальний нормативно-правовий акт, це питання потребує окремого наукового дослідження.

Мета статті. Окреслити спеціальні функції трудового права, зокрема: соціальну, виробничу, захисну та виховну; обґрунтувати чинники їхнього існування, розкрити їхній взаємозв'язок та взаємовплив із загально-соціальними та загально-юридичними функціями; виявити умови для можливостей їх сутнісних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про роль права та його призначення в житті кожної людини безпосередньо пов'язане з його функціями. Визначення функцій права завжди було доволі дискусійним питанням серед науковців.

Слово «функція» (лат. «functio») традиційно використовується в значеннях «здійснення», «виконання», «діяльність» та інші. Про співвідношення поняття права і його функцій слушно зауважує О.І. Процевський: «Право як соціальне явище зумовлює існування функції, а не навпаки. Функція – це слідство соціального явища, яким є право. Не функція, а право є необхідною умовою існування соціальної системи, воно сприяє роботі і підтримці цієї системи. Функція є формою зовнішнього вияву властивості права. Вона покликана розкривати

сутність права і його властивості, і головне показувати соціальне значення права» [1, с. 65].

М.В. Цвік та О.В. Петришин стверджують, що «призначення права і його роль у суспільному житті розкриваються через притаманні йому функції. В юридичній науці функції права розглядають як головні напрями його впливу на суспільні відносини або як реалізацію його соціального призначення. Слід зазначити, що обидва погляди характеризують дві різні властивості права, а тому поняття функцій права має охоплювати обидва названі аспекти» [2, с. 154]. Під функціями права О.Ф. Скакун розуміє «основні напрями впливу права на суспільні відносини» [3, с. 225].

Деякі науковці головною функцією права вважають забезпечення порядку в суспільстві з урахуванням інтересів різних прошарків і груп, шляхом досягнення згоди і компромісу [4]. В. С. Ковальський у контексті дослідження функції права звертає увагу на його соціальну роль [5, с. 3].

На розмежуванні поняття «правова функція» та «функція права» наголошує І.М. Ситар і зазначає, що право виконує правову функцію для створення правових норм, а суть функції права в тому, щоб сприяти використанню правових норм для життєво важливих потреб [6, с. 6].

Тож, більшість вищезазначених вчених так чи так розглядає поняття функцій права через два компоненти: або через його соціальне призначення або через його юридичний вплив. Вважаємо не доцільним обмеженість сприйняття функції, одним з цих двох компонентів. Адже, таке багатогранне явище призводить до неминучого синтезу цих властивостей.

Таким чином, функції права – це основний напрям впливу права (прояв якостей та специфіки) на суспільні відносини, з метою їхнього регулювання, для втілення в життя його соціального призначення.

Крім того, необхідно звернути увагу на те, що функція передусім є науковим, а не законодавчим складником. Адже навіть із впливом часу та розвитку завдання функцій права є довгострокове та фундаментальне. Обмеженість цього поняття на законодавстві апріорі означало б і короткостроковість, так як залежало б від волі законодавця.

Щодо класифікації функцій права, то однією з загальноприйнятих форм, є поділ на загально-соціальні, загально-юридичні (правові) та спеціальні (галузеві) функції. Такий поділ є об'єктивно обґрунтованим, адже право впливає на широкий спектр у процесі життєдіяльності суспільства – на політичну та економічну сферу, на соціальну та духовну складову та інше.

Загально-соціальні функції виражають взаємодію права та інших соціальних явищ. Класично, до них прилічують економічну, політичну та ідеологічну (в широкому розумінні) функцію.

Вплив права на суспільні відносини виражають загально-юридичні функції [7, с. 96]. Так само до них відносять регулятивну, охоронну, інформаційну та орієнтаційну.

Існування спеціальних (галузевих) функцій у контексті трудового права обумовлено так: по-перше, історичними умовами виникнення трудового права. Розвитком промисловості, збільшенням робочого класу, розвитком робітничого руху, прагненням покращення умов праці, боротьбою за свої права та іншим. По-друге, становленням та розвитком трудового права як самостійної галузі права. Наявністю унікальної специфіки, предмета правового регулювання та мети. По-третє, гуманізацією та соціальною орієнтацією у світі, котра неминуче впливає й на право загалом, і на трудове право зокрема.

Стосовно функцій трудового права, О.І. Процевський зазначає, що «функції відображають основні напрями та властивості права на трудові відносини і поведінку людей у процесі праці. У цьому їх основне призначення» [1, с. 59].

На думку П.Д. Пилипенко, трудове право здійснює соціальну функцію, а також соціально-юридичні функції, такі, як: захисну, виробничу та виховну [8].

В.І. Щербина розглядає функції трудового права як «діяльність трудового права щодо ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здатності до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права» [9, с. 8].

Я.А. Білошук зазначає, що «традиційно у трудовому праві виділяють виробничу функцію (захист прав роботодавця) і захисну функцію (захист прав та інтересів працівників)» [10, с. 139].

Узагальнюючи вищезазначені позиції, потрібно наголосити на такому: по-перше, функції трудового права необхідно визначати як діяльність права з ефективного врегулювання відносин, які виникають у процесі реалізації людиною права на працю та всіх пов'язаних із цим обставин, для становлення атмосфери соціальної справедливості. По-друге, до системи функцій трудового права доцільно включити:

- 1) загально-соціальні функції трудового права: економічну, політичну, психологічну та ідеологічну функцію;
- 2) загально-юридичні функції трудового права: регулятивну, охоронну, інформаційну та орієнтаційну;
- 3) спеціальні функції трудового права: соціальну, виробничу, захисну та виховну.

Деякі науковці наголошують на необхідності прийняття відносно нових спеціальних функцій, котрі наразі знаходяться в процесі розвитку: гарантійної функції, функції соціального діалогу, адміністративної функції. Загалом із цим можна погодитись, однак ставитися до виникнення нових функцій необхідно

обережно, не допускаючи неконтрольованого процесу дихотомії. Більш доцільним є розширення смислового наповнення вже існуючих, зазначених спеціальних функцій.

У контексті даного дослідження нас цікавлять саме спеціальні функції трудового права. Адже, саме вони дозволять з'ясувати специфіку галузі трудового права та його актуальні напрямлення.

На думку В.І. Щербини, деякі функції трудового права, характеризуються наявністю «примусового», «карального» та «репресивного» впливу на суб'єктів трудових правовідносин [11, с. 16–17].

Категоричним противником вищезазначеної тези є О.І. Процевський. На думку вченого, це твердження, абсолютно неприйнятне в умовах розвитку сучасного демократичного суспільства, в основу якого покладена ідея природного ставлення до людини як вищої соціальної цінності [12].

О.І. Процевський зазначає: «Щоб зрозуміти сутність функцій трудового права у правовому регулюванні суспільних відносин, які виникають між роботодавцем та працівником у процесі трудової діяльності, треба знати генезу виникнення цієї галузі права, соціальну доктрину, що їй зумовлює характеристику функцій трудового права» [1, с. 58].

Ми цілком погоджуємося з позицією вченого та наполягаємо, що фундаментальним для сприйняття є усвідомлення, що у всіх спеціальних функціях трудового права повинні втілюватися принципи гуманізму, свободи та соціальної справедливості, які мають проявлятися в тому, «щоб держава, суспільство, і роботодавці дійсно визнавали людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю» [13, с. 228–230].

Тож, більш детально розглянемо спеціальні функції трудового права.

Зважаючи на актуальність у ХХІ столітті питання забезпечення інтересів як роботодавців, так і працівників, необхідно саме з цього погляду дослідити **виробничу функцію** трудового права. Весь історичний шлях розвитку трудового права вбачається в цій функції. Промислова революція у світі, подальша індустріалізація та розвиток промисловості, розвиток науки та техніки, усе це, і не тільки це, стосується виробничої функції.

Ю.П. Дмитренко, розглядає виробничу функцію трудового права у двох контекстах: як регулятор взаємозв'язку в процесі виконання роботи між працівником та роботодавцем та як основу для забезпечення інтересів виробництва [14, с. 54].

П.Д. Пилипенко ознаками виробничої функції трудового права визначає: захист інтересів роботодавців [15, с. 13]; охорону права власності роботодавців, захист їх інтересів (наприклад, як власників майна); гарантування роботодавцю можливості стягнення збитків, завданих у результаті заподіяння шкоди працівником [16, с. 77].

Ю.Ф. Іванов, М. В. Іванова, Л. М. Кононенко стверджують, що виробнича функція проявляється в здійсненні правового впливу на раціональне використання трудових ресурсів, випуск конкурентоспроможної продукції, зміцнення трудової дисципліни [17, с. 13].

О.В. Плєсқун зазначає, що під цією функцією варто розуміти процес, суть якого полягає в підвищенні продуктивності праці й ефективності підприємства [18, с. 162].

Узагальнюючи вищезазначені позиції, потрібно визнати, що виробнича функція виражається в організації продуктивності праці, раціональному використанні трудових ресурсів, ефективності виробництва та якості праці, як наслідок вплив цих факторів на випуск конкурентоспроможної продукції.

Вважаємо недоречним визначення спрямування виробничої функції винятково на захист інтересів роботодавців, а звертаємо увагу на необхідності становлення виробничої функції певним регулятором, у питаннях виконання роботи між працівником і роботодавцем. Адже саме такий підхід відповідає духу трудового права та його суті. Виробнича функція трудового права забезпечує реалізацію інтересів виробництва (не вилучаючи роботодавця, що, як ми розуміємо, її обмежує), а це є спільним інтересом працівників і роботодавців (підвищення ефективності виробництва, його раціональності, випуску конкурентної продукції тощо).

Оскільки Конституцією України, з урахуванням міжнародних нормативних актів, задекларовано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [19], то **захисна функція** трудового права пов'язана насамперед із захистом життя та здоров'я людини та її основних прав та свобод у процесі реалізації трудових відносин. Захисна функція трудового права виражається в нормах, які спрямовані на захист та підтримку суб'єктів у трудових відносинах.

Основою законодавства з питань охорони праці є Конституція України, що гарантує громадянам право на безпечні і здорові умови праці. За градацією існує система законодавчих актів з цього питання.

Захисна направленість виражається насамперед у праві на належні, безпечні й здорові умови праці (підвищення рівня умов праці), у чіткому порядку вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів.

Важливим для розуміння цієї функції є її направлення, у сучасних умовах, не тільки на реалізацію захисту прав працівника, а і на захист порушених прав роботодавця. Наприклад, змога притягнення працівника до матеріальної відповідальності за завдані збитки (у разі наявності відповідних умов).

Крім того, вважаємо, що виокремлення із захисної функції превентивної (запобіжної) функції недоцільно, адже в цьому явищі хоч і є ознаки окремої функції, такі як особливість мети і завдань (попередження порушень прав у

трудових відносинах), однак в загальному питанні захисту прав, попередження правопорушень, превентивна діяльність повністю відповідають суті захисної функції. Сьогодні захисна функція повинна виражатися в розумінні вищої цінності життя та здоров'я людини, дотриманні її прав та свобод.

Без жодних сумнівів, однією з основних функцій трудового права є **виховна функція**. На жаль, у галузі трудового права не приділена необхідна увага до цього явища. Якщо ця функція й розглядається, то доволі обмежено, у контексті права загалом.

П.М. Рабінович зазначає про становлення ідеологічно-виховної функції та вбачає її наповнення у формуванні в людей певного світогляду, моральних, правових та політичних поглядів [20, с. 90–91].

Виховна функція, на думку С.Л. Ансенкова, полягає у формуванні у людини поваги до права, через сприйняття справедливості та безальтернативності правових норм [21, с. 135–136].

Деякі вчені відносять виховну функцію до соціальних функцій [22, с. 173] або до загальносоціальних.

На нашу думку, поверхнєве сприйняття цієї функції є стратегічною помилкою, котра вимагає термінового виправлення. Адже, формування дійсно соціальної держави та дієвого громадянського суспільства напряду пов'язане з тим виховним впливом, який виникає в процесі реалізації права, особливо права на працю.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на таке: по-перше, ця функція фактично є проявом виховних можливостей права загалом, однак з специфічними ознаками галузі, по-друге, оскільки трудові відносини займають значний час у житті людини й невідривно пов'язані з правом, то похідним від цього є вплив на правосвідомість, що беззаперечно призводить до підвищення рівня правової культури в процесі праці, по-третє, оскільки функція спрямована на розвиток і зміцнення правосвідомості, правової культури й правового виховання, то результат її є багатограним, адже виявляється і в економічній сфері (в процесі виробництва), і в політичній сфері, і в духовній, і в інших. По-четверте, виховання і самовиховання є двома взаємопов'язаними процесами, і вони є фундаментом у життєдіяльності сучасної людини. По-п'яте, функція є суперорієнтованою на молодих спеціалістів, адже полягає в передачі соціального досвіду, знань, умінь та навичок. Формує розуміння про належну й неналежну поведінку.

І головне, виховна функція впливає на формування в людини культури гідності (безальтернативного регулятора поведінки), що є необхідною складовою реалізації права на гідне життя.

Ураховуючи соціальне призначення права, основне місце в системі функцій трудового права займає **соціальна функція**. XXI століття ознаменувалося

як час гуманізації, час можливостей для розвитку людини в найрізноманітніших сферах життя, а відповідно і як час соціальної орієнтації всіх цивілізованих держав.

У цьому контексті, у розвинутих державах замість терміна «трудове право» іноді вживається термін «соціальне право» [24, с. 56].

Соціальна функція виражається у встановленні та реалізації певних соціальних гарантій та стандартів, заснованих на соціальній справедливості й соціальній безпеці (мінімальний рівень заробітної плати, максимальна тривалість робочого часу, створення рівних умов на ринку праці, гарантійні та компенсаційні виплати, організація діяльності з урахуванням сучасних форм господарювання, державна підтримка тощо).

Крім того, наразі спостерігається тенденція розширення сутнісного змісту функції завдяки направленості на професійний розвиток працівника, впровадження нових стандартів та гарантій.

Увагу потрібно приділити створенню системи взаємозв'язку працівника й роботодавця, у якій їх співпраця відбувалася б на основі компромісу, що й було б передумовою для досягнення максимальної економічної та соціальної мети (адже в контексті впливу на підвищення продуктивності праці функція відповідає потребам не тільки працівників, а й роботодавців).

Україна, як соціальна держава має прагнути до зростання соціальних стандартів та соціальних гарантій із питань праці шляхом забезпечення гідного рівня життя кожному суб'єкту трудових відносин.

У розрізі України, необхідно посилити спрямування на уніфікацію з європейськими та світовими стандартами.

Суть функції повинна виражатися у безальтернативній направленості на забезпечення гідного рівня життя (одного з трьох необхідних компонентів для можливості реалізації права на гідне життя) [25, с. 99-106].

Таким чином, соціальна функція дуже виразно відображає специфіку трудового права. Функція пов'язана з питаннями встановлення ефективної атмосфери реалізації права на працю, зростанням соціальних стандартів та гарантій.

Висновки. Термін «функція трудового права» об'єднує його завдання й способи регулювання суспільних відносин у сфері праці.

Система функцій трудового права є складним та багаторівневим утворенням. Об'єктивно обумовленим є існування спеціальних функцій трудового права: соціальної, виробничої, захисної та виховної.

У сукупності спеціальні функції трудового права мають спрямовувати його дію на реалізацію його соціального призначення, підтримку людини, розвиток громадянського суспільства, забезпечення як державних, так і індивідуальних інтересів.

Ефективна дія цих функцій впливає на становлення атмосфери соціальної справедливості та реалізацію людиною права на гідне життя.

Література

1. Процевський О.І. Функції трудового права/ Вибрані твори; упоряд.: В.О. Процевський, Р.І. Шабанов, О.О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2018. С. 57–73;
2. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. ВНЗ / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.;
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.;
4. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. К.: Атіка, 2005. 592 с.;
5. Ковальський В.С. Функції права: поняття, джерела, динаміка. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. №2. С. 3–10;
6. Ситар І.М. Онтологічні функції права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2008. 16 с.;
7. Андрусяк Т.Г. Теорія держави і права. Львів: Фонд «Право України», 1997. 197 с.;
8. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права. Л., 1999. 214 с.;
9. Щербина В.І. Функції трудового права: моногр. Д., 2007. 387 с.;
10. Білошук Я.А. Визначення функцій оплати шахтарської праці. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. С. 137–142;
11. Щербина В.І. Функції трудового права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 2009. 32 с.;
12. Процевський О.І. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання. Право України. 2011. № 2. С. 223–234;
13. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права: монографія. Х.: ХНАДУ, 2014. 260 с.;
14. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.;
15. Пилипенко П.Д., Бура В.Я., Козак З.Я., Синчук С.М. Трудове право України: навчальний посібник. вид. 2-ге, змін. і доп. / За ред. П.Д. Пилипенка. Київ : Істина, 2007. 208 с.;
16. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права: монографія. Львів: Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. 214 с.;
17. Іванов Ю.Ф., Іванова М.В., Кононенко Л.М. Трудове право України : навчальний посібник. / За ред. Л.М.Кононенка. Київ: ВПЦ АМУ, 2012. 304 с.;
18. Плескун О.В. Зміст та функції трудового договору. Європейські перспективи. 2012. № 4. Ч. 2. С. 158–163;
19. Конституція України від 28.06.1996. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>;
20. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави. Київ, 1995. С. 90–91;
21. Ансенков С.Л. Загальна теорія держави і права : навч. посібник. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 135–136;
22. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії правові конструкції та наукові концепції) : навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 173–187;
23. Прокопенко В.І. Трудове право України. Х., 2002. 528 с.;
24. Цуварев О.Ф. Право людини на гідне життя як невід'ємна складова соціальної політики держави. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». Вип. 31, 2020 р. С. 99–106.